

Oláh Sándor

AZ ALÁVETETTSÉG DIMENZIÓI. TOLDI MIKLÓS SORSESEMÉNYE

Ebben az írásban nem Arany János ismert irodalmi hőséről lesz szó: Toldi Miklós „kulák”-nak bélyegzett földműves a romániai kommunista hatalom egyik áldozata volt a 20. század közepén. Bár névtelenségbe süllyedő életútjának rekonstruálása forráshiány miatt csak töredékesen lehetséges, mégsem kerülheti el figyelmünket a kommunista börtönökben közel hat évet töltő Toldi Miklós sorsa. Egyrészt a kommunista uralomgyakorlás egyik sajátosságát, a hatalmi erőszak társadalmi részvétellel történő érvényesítését illusztrálja a hatalmi központoktól távoli vidéki életvilágokban. Másrészt az írott és szóbeli források ütköztetése rávilágít egy megkerülhetetlen kutatási problémára, amellyel az államszocializmus korszakával foglalkozók szembesülnek: a hatalmi intézményi keretekben készült vagy a hatalomnak címzett történeti források (pl. jegyzőkönyvek, kérések, beadványok) értelmezésének és használatának és hitelességének a problémáját.

1958. szeptember 12-én a Kolozsvári Katonai Törvényszék Macskási Pál¹ hadbíró őrnagy elnökletével nyílt tárgyaláson ítéletet hozott a Magyar Autonóm Tartomány Székelykeresztúr rajoni, Szentábrahám községéhez tartozó, Gagy faluban élő – ekkor 50 éves – Toldi Miklós „kulák” perében. A közel három hónapi vizsgálati fogság alatt gyűjtött bizonyítékok alapján a bíróság a gazdálkodót a „nép nevében” 12 év börtönbüntetésre, személyi vagyonának teljes elkobzására és a közügyektől való tízévnyi eltiltásra ítélte. Emellett a vádlottra hárult a perköltség és az ügyvédi honorárium összegének megtérítése is. Bár a perrendtartás lehetőséget biztosított fellebbezésre, forrásainkból nem derül ki, hogy erre miért nem került sor. Elképzelhető, hogy az elítélt a vizsgálati fogság tapasztalatából arra következtetett, hogy ennek semmi értelme sem lenne.

1 Macskási Pál hadbíró – ekkor ezredesi rangfokozatban – kolozsvári katonai bíróság hírhedt elnöke volt az ötvenes években.

Toldi Miklós életének drámai fordulatáról kétféle forrástípus áll rendelkezésünkre: a kommunista erőszakszervezetek keretében készült írott források, a nyílt törvényszéki tárgyalás és a bírósági ítélet szövege², valamint 2020 januárjában két szemtanútól lejegyzett szóbeli források a későbbiekben büntettnek minősített cselekedetekről, a letartóztatás körülményeiről és a családot ért retorziókról.

A továbbiakban Toldi Miklós történetét az ötvenes évek végének makrotársadalmi- és politikai kontextusába helyezve tárgyaljuk. A radikális társadalmi átalakítás programjának megvalósítására törekvő kommunista uralomgyakorlásban a politikai, hatalmi viszonyok döntően meghatározták a különböző társadalmi csoportok cselekvési lehetőségeit, a személyes sorsok alakulását.

A POLITIKAI KONTEXTUS A ROMÁN NÉPKÖZTÁRSASÁGBAN AZ ÖTVENES ÉVEK VÉGÉN

Az ötvenes évek második felében a román kommunista vezetés (belső harcok kíséretében) ellenállt a sztálini terror elítélésének, illetve a Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. Kongresszusa (1956. febr. 25.) után elinduló moszkvai desztalinizációs új hullámnak. A kommunista és munkáspártok 1957. novemberi moszkvai értekezletét követően³ újra elővették mindazokat az eszközöket, amelyeket a társadalmi elnyomásban alkalmaztak az ötvenes évek elején: a román kommunista vezetés ekkor elég erősnek gondolta magát, hogy újabb ostromot indítson a társadalom ellen.⁴

A belpolitikában, a társadalom-hatalom viszonyában 1956 után a következő főbb változásokra került sor: új iparosítási program, az 1949-ben elkezdett kollektivizálás erőszakos eszközökkel való folytatása, ideológiai terror (az idealizmus, revizionizmus elleni harc), reformellenesség, szigorú társadalmi kontroll, sajtókampányok, cenzúra, letartóztatások, rendőri elnyomás. Emellett a magyar forradalom után

2 Az ítéletet a következő dokumentumgyűjtemény tartalmazza: Dorin Dobrinicu (irányító szerk.), Alexandru– Dumitru Aioanei, Dumitru Lisnic, Dumitru Lăcătușu (szerk.): *Colectivizarea agriculturii din România: inginerie socială, violența politică, reacția țărănimii. Documente. Vol.2. 1951–1962.* Iași, 2017, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”. 430–433. p.

3 A kommunista és munkáspártok 1957. november 14–16-án tartott moszkvai értekezletén elfogadott tizenkét párti nyilatkozat a merev sztálini dogmákhoz való visszatérést jelentette, amelyet a legtöbb párt (a román is) szívesen elfogadott.

4 Stelian Tănase: *Elite și societate*. București, 1998, Humanitas. 143. p.

a hatalmi taktika részeként bizonyos részleges gazdasági engedményeket vezettek be a mezőgazdaságban (pl. a kvótarendszer részleges eltörlése a terménybeszolgáltatásban, kulácfelmentések 1956 végén, 1957 elején), illetve olyan központi intézkedéseket hoztak, amelyek a városi lakosság életszínvonalának szerény emelkedését eredményezték.

A kommunista vezetés a társadalom uralásában a retorzió kiterjesztésére is törvényes keretet biztosított. Az 1958. július 27-én közzétett 318 sz. rendelettel lényegesen módosították a Büntetőtörvénykönyvet és a perrendtartást, jogi keretet nyújtva a rendkívül súlyos politikai ítéletekhez. Rendszerellenes tevékenységnek, azaz bűncselekménynek minősült a nyugati rádióadók híreinek terjesztése, a szocialista országok – különösen a Szovjetunió – vezetőinek becsmérlése, a hazai népi demokratikus rendszer rágalmozása, a nyugati társadalmak dicsérete, a kommunista sajtó hitelességének megkérdőjelezése. Az 1956-os magyar forradalom dicsőítése, a várakozás a forradalmi események hazai kiterjedésére, a Szovjetunió beavatkozásának elítélése, az óhaj egy kelet-nyugat között zajló – és a nyugatiak győzelmével végződő – háború kitörésére, a kommunista rendszerek összeomlásának megjósolása szintén büntethető volt.⁵ Stelian Tănase így jellemezte a korszakban uralkodó közállapotokat: „A társadalmi viszonyrendszerben valójában a bűnösség és az ártatlanság közti határ eltűnik, az egész társadalmat árulással, összeesküvéssel gyanúsítják. Ez a kormányzó elit ellentmondásos helyzetének, bizonytalanságának és félelmének szimptomája.”⁶

A 77,3%-ban magyarok lakta Magyar Autonóm Tartományban 1956. október 28. és 1961. december 31. között a Marosvásárhelyi Katonai Ügyészség 1089 személy ellen indított bűnvádi vizsgálatot; ezek közül 380 személy esetében tételesen is szerepelt az 1956-os forradalomhoz való támogató, pozitív viszonyulás mint a fennálló társadalmi rend elleni cselekedet.⁷ A letartóztatások, börtönbüntetések 1958–1959-ben érték el csúcspontjukat: ekkor 539 személy ellen (49,5%) folyt politikai

5 Pál-Antal Sándor: Egyházi személyek elleni megtorló perek a romániai Magyar Autonóm Tartományban az 1956-os magyar forradalom után. In *A székelyek földje és népe*. Marosvásárhely, 2013, Mentor Kiadó. 359. p.

6 Tănase 1998. 158. p.

7 Pál-Antal 2013. 342. p.

jellegű bűnvádi eljárás. A bíróság elé állított 821 személyből 520-an olyan falusi lakosok voltak, akik 227 településről származtak.⁸

A büntetőpereket a katonai ügyészségek terjesztették a katonai törvényszékek elé, de az ellenőrzéseket, letartóztatásokat, kivizsgálásokat és vád alá helyezéseket az állambiztonsági szerv, a Securitate végezte.⁹

A letartóztatottak elleni vádak törvénycikk szerinti besorolása, kevés kivételtől eltekintve, a társadalmi rend elleni tevékenység volt (*uneltire impotriva ordinii sociale*). A büntetőeljárás nyomozati szakaszában a vizsgálótisztek a vádiratokat különböző módszerekkel megszerzett adatokra építették (ezek többnyire besúgó cellatársaktól, megfélemlített tanúktól származtak, de előfordult, hogy a sok nyomásnak ellenállni nem tudó vád alá helyezett személy maga tett beismerő vallomást), és addig dokumentálták, amíg abból rendszerellenes bűncselekmény nem lett.”¹⁰

A politikai perekre vonatkozó erdélyi memoár-irodalomban a vádak megalapozásának eljárásait illetően Stefano Bottoni és László Márton a következő alaphelyzeteket különítette el:¹¹

a. A Securitate vizsgálatvezető tisztjei el nem követett cselekményekkel vádoltak gyanúsítottakat;

b. A cselekedeteket tendenciózusan felnagyították, a valóságosnál veszélyesebbnek állították be;

c. Az egyéni, szétszórt eseteket, cselekedeteket összekapcsolták, ezáltal pedig rendszerellenes csoportokká, hálózatokká nyilvánították őket;

d. Beszervezett ügynökök felhasználásával büntethető tevékenységeket provokáltak ki;

e. Beszervezett személyek felhasználásával „ellenséges” hálózatokat hoztak létre.

Kutatásai alapján Pál-Antal Sándor arra a következtetésre jutott, hogy a tárgyalásokon az ügyészség részéről felsorakoztatott vádak – néhány kivételtől eltekintve – tulajdonképpen módosítás nélkül vették

8 Pál-Antal Sándor: *Áldozatok – 1956. A forradalmat követő megtorlások a Magyar Autonóm Tartományban*. Marosvásárhely, 2006, Mentor Kiadó. 33. p.

9 Pál-Antal 2013. 342. p.

10 Pál-Antal 2006. 40. p.

11 László Márton – Stefano Bottoni: A szakember szemével. In Kisadorjáni Szilágyi Domokos: *Bűntelenül büntetve. Emlékirat*. Csíkszereda, 2010, Pro Print Könyvkiadó. 9–10. p.

át az ítéletek megokolására is. Az országban ekkor jelenlévő szovjet tanácsadók befolyása tehát nemcsak az ismert társadalmi, gazdasági átalakításban¹², hanem a nyomozati és bírósági eljárásokban is érvényesült.¹³

*Toldi Miklós ügyének tárgyalása a Kolozsvári Katonai Törvényszéken*¹⁴

Kolozsvári Katonai Törvényszék

357/1958 számú ügyiratcsomó

343 számú ítélet

A kolozsvári Katonai Törvényszék összetétele:

Elnök: Macskási Pál hadbíró őrnagy

Népi ülnökök: Iordache Stefan kapitány, Sandru Ion kapitány

Katonai ügyész: Farcas Dumitru igazságügyi kapitány

Titkár: Enotescu Petre

Nyílt tárgyalásra összeült, hogy elítélje Toldi J. Miklóst, ki született 1908. augusztus 3-án Vulkány községben, Petrozsény rajonban, Hunyad Tartományban, János és Berta fia, lakhelye Szentábrahám község, Gagy falu 40 szám, Székelykeresztúr rajon, MAT, foglalkozása földműves, 17 Ha földje van, társadalmi származása Kulák (így - O. S.), nőtlen, 6 elemi osztálya van, szülei földművesek 17 Ha földdel, 1949-ben egy hónapi javító börtönnel büntetve volt ütlegetésért, jelenleg letartóztatásban, a marosvásárhelyi fogházban.

a. 207. cikkely 2. bekezdés: A köz érdekében tevékenységüket végző személyek elleni támadás, terrorcselekmény elkövetésével

b. A Büntető Törvénykönyv (BTK) 325. cikkelyének c. pontja értelmében Tiltott kiadványok terjesztésének büntetével.”

Az elnök megállapította a vádlott azonosságát, amit a kihallgatási jegyzőkönyvbe foglaltak, és az iratcsomóhoz csatoltak.

12 Kollektivizálás, a magántulajdon felszámolása, harc a klerikális reakció ellen.

13 A szovjet tanácsadás konkrét részleteire vonatkozó forrásokkal nem rendelkezünk, de A. Szolzsenyicin elemzése a szovjet bírósági eljárások kialakulásáról és megszilárdulásáról a húszas-harmincas évek gyakorlatában és az ötvenes évek romániai bírósági gyakorlata között számos vonatkozásban találhatók analógiák.

14 Az ítélet román nyelvű szövegét a szerző fordította.

A titkár szólította az ügyben javasolt tanúkat, és elrendelte, hogy a jelenlévők vonuljanak vissza a tanúkihallgatás céljára kijelölt terembe: Gábor Lajos, Firtos Dénes, Páll F.

A titkár felolvasta a vádiratot, valamint az iratcsomóba foglalt bizonyítékokat, ezután az elnök elkezdte a vádlott kihallgatását.

Ezután kihallgatta a jelenlévő tanúkat, akiknek válaszait az iratcsomóhoz csatolták.

Átadták a szót a Katonai Ügyésznek, aki fenntartotta, hogy a vádlott társadalmi helyzetéből következően ellenségesen viszonyul a népi demokratikus rendszerhez, erőszakot és súlyos fenyegetést követett el a köz érdekében tevékenységüket végző kommunisták ellen, mi több a lakásán tiltott kiadványokat őrzött, kéri a vádlott elítélését a BTK 207. cikkelyének 2. pontja és a 325. cikkely c. pontja alkalmazásával.

A védelem¹⁵ fenntartotta, hogy a vádlott valóban fenyegette a köz érdekében tevékenységüket végző személyeket, de nem terrorcselekményekkel, kérte a jogi minősítés megváltozását, a BTK 207. cikkelye 2. pontját a 207. cikkely 3. pontjára és ennek megfelelően az ítéletet javító büntetésre. Hasonlóképpen a BTK 325. cikkely c. betűje értelmében a büntett megfelelő büntetését kérte.

... az elnök megkérdezte a vádlottat, hogy saját védelmére van-e még valami hozzáfűzni valója, erre az azt válaszolta, hogy nincs semmi.

Ezután a törvényszék visszavonult a Tanácssterembe, hogy döntsön a vádlott bűnösségéről és a büntetés kiszabásáról.

TÖRVÉNYSZÉK

A Katonai Törvénykönyv előírásainak megfelelően meghozta döntését a Toldi Miklós vádlott ellen indított eljárásban a terrorcselekménnyel való fenyegetés büntette 207. cikkely 2. bekezdés és tiltott kiadványok terjesztésének büntetében a BTK. 325. cikkelyének c. pontja értelmében.

Tekintetbe véve a katonai ügyész szóbeli okfejtését, valamint a vádlott védőjének fenntartásait a nyílt tárgyaláson.

Tekintetbe véve az ügy tárgyalása során elhangzott szóbeli okfejtéseket és a nyílt tárgyaláson a felek rendelkezésére bocsátott iratcsomóban található iratokat, az alábbiakat állapítja meg:

15 Toldi Miklós vádlottat a nyílt tárgyaláson a marosvásárhelyi ügyvédi kollégium tagja, Peter Ernest ügyvéd képviselte.

A TÉNYÁLLÁS SZERINT

Toldi Miklós vádlott volt kizsákmányoló¹⁶ szülők gyermeke, és a szüleitől népellenes nevelést kapott, ő maga is kulák, személyes tulajdonában több mint 17 Ha föld van.

Folyó év elején Gagy községben,¹⁷ Keresztúr rajon, Magyar Autonóm Tartomány, a kollektív gazdaság szervezésekor akadályozta a párt- és állami szervek munkáját a mezőgazdaság szocialista átalakításában. Márciusban, miután megalakult a gazdaság, elkezdődött a földterületek összevonása a gazdaság részére, (a jobb minőségű szántóföldek tagosítása a kollektív gazdaságnak – O. S.) Toldi Miklós vádlott ekkor szembeszállt ezekkel az intézkedésekkel, megtagadva a területcserék táblázatának aláírását, és az államhatalom helyi szerveivel szemben ellenségesen nyilvánult meg.

1958 júniusában a kollektív gazdaság 0,75 Ha területéről lekaszálta a füvet és a szénát hazaszállította, amikor felelősségre vonták, szidalmazta a községi néptanács és a kollektív gazdaság vezetőit.

Sőt, mi több, szintén osztálygyűleletről 1958. június 24-én megtámadta és megverte Gábor Lajost, a kollektív gazdaság vezetőségének és a gagyi pártalapszervezetnek a tagját, aki intenzív közösségi tevékenységet fejtett ki a mezőgazdaság szocialista átalakításaért az illető községben, ez alkalommal is szidalmazta és rágalmazta a kommunistákat.

Hogy a vádlott egy ellenséges elem, abból is kiderül, hogy a házkutatás alkalmával a lakásán egy szovjetellenes és kommunistaellenes tartalmú könyvet, valamint két ellenforradalmi jellegű feljegyzést találtak, ezeket postán kapta a Magyar NK fasiszta lázadóitól.” (Kiemelések tőlünk – O. S.)

BIZONYÍTÉKOK

Toldi Miklós vádlottat a törvényszék előtti nyílt tárgyaláson beismeri a tetteit¹⁸, amelyekkel vádolva van, fenntartja az első nyomozás idején adott nyilatkozatait, beismerését megerősítik az ügyben kihallgatott tanúk nyilat-

16 A „volt kizsákmányoló” minősítés a felmentett kulákokra vonatkozott, akiket felmentésük után is „ellenséges elem”-ként felügyelt a hatalom.

17 Az ítélet szövegében téves a településkategória: Gagy, Szentábrahám községhez tartozó falu volt az ötvenes években is.

18 A beismerő vallomás a büntetőeljárásban „minden bizonyíték királynője” Andrej Januarjevics Visinszkij szovjet jogász nevéhez fűződik, aki 1935-ben lett a Szovjetunió főügyésze és koncepcióperek sorát vezette le. Két egyszerű alaptétele szerint: a büntetőjog az osztályharc eszköze, a beismerő vallomás minden bizonyíték királynője.

kozatai, és pedig: Gábor Lajos, Firtos Dénes, Páll Ferenc, valamint az ügy iratsomójában található büntárgyak, melyek a fentieket teljesen igazolják.

JOGÁLLÁS SZERINT

Toldi Miklós vádlott elkövetett tettei a BTK 207. cikkelye 2. pontjának értelmében kielégítik a büntett jellemzőit, mivel osztálygyűleletből megámadta és megverte Gábor Lajost, a Román Munkás Párt pártalapszervezetének és a kollektív gazdaság vezetőségének tagját, ugyanekkor szidalmazta és rágalmazta a kommunistákat.

A TÖRVÉNYSZÉK A NÉP NEVÉBEN ELHATÁROZZA

Egyöntetű szavazattal, a BTK 207. cikkelyének 2. pontja és a 325. cikkely 6. pontja értelmében Toldi Miklós vádlottat 12 év kényszermunkára, 10 év polgári lefokozásra és személyes vagyona elkobzására ítéli a köz érdekében tevékenységüket végző személyek terrorcselekményekkel való fenyegetésének büntette miatt.

A BTK 325. cikkelye c. pontja értelmében ugyanezt a vádlottat 7 év javító börtönrre ítéli tiltott kiadványok terjesztéséért.

A BTK 101. cikkelye értelmében a súlyosabb büntetését tölti le, vagyis 12 év kényszermunka és 10 év polgári lefokozás és személyes vagyonának teljes elkobzására.

A „TÉNYÁLLÁS” A SZEMÉLYES EMLÉKEZET ALAPJÁN – „A BAJ A KOLLEKTIVIZÁLÁSSAL KEZDŐDÖTT.”

Az egykori Toldi-portán az 1958. június 24-én történekről 2021. januárjában már csak két szemtanút kérdezhettünk, akik ezen a napon a súlyos börtönövekhez vezető esemény közelében tartózkodtak.¹⁹ A következőkben e két beszélgetésből közlünk részleteket.

Andrási Eliza (sz. 1933) – Gagy, 2021. jan. 7.

– Emlékszik a Toldi Miklós letartóztatására? Olvastam a törvényszéki tárgyalásról és az ítéletről...

– Már nem tudom megmondani, hányban volt...

¹⁹ A szemtanúk megtalálásában és a beszélgetéseink körülményeinek kedvező alakításában Szóke Sándor és Szóke Irma gagy lakosok segítettek. Ezúton is köszönöm.

- *Ebben a könyvben megvan, 1958-ban ítélték el, szeptemberben.*

- Én ott laktam véllök akkor. Ott, abban a házban. Egyik ajtón ők jártak ki s bé, a másikon én.

- *Hogyan kezdődött ez a baj?*

- A baj a kollektivizálással kezdődött. Ő valamilyen temetőhelyet lekaszált..., ez vissza volt adva, ezt ő lekaszált, s abból indult a baj az elnökkel, a sejtíttkárral s a falufelölőssel..., aztán ha a nevüket kéri, hogy mondjam, tudom én azokat is.

- *Itt azt írják, hogy Gábor Lajos, Firtos Dénes és Páll Ferenc voltak a tanúk a tárgyaláson.*

- Páll Feri tanúnak volt híva, de azt hiszöm el se möntek... Nem möntek el!

Én nem tudtam elmönni, mert akkor betegödtem meg. Ez, mondom ötvennyolc júliusban történt, július első-második hetibe. Gábor Lajinak a gyermeke fölmászott a meggyfára. Bátyám odament, s én is aztán, de nem mertem közbeállni, mert két hét múlva, mikor elvitték, megbetegödtem.²⁰

Gábor Laji leverte a földre bátyámot, megverte, úgyhogy orrából-szájából folyt a vér. Azért, hogy a meggyfáról a bátyám lehúzta a gyermeköt, de a meggyfa sajátjuk volt nekik!

S akkor a bátyám lement s jelöntötte a milícián, a néptanácsn, hogy mi történt. De osztán jöttek s elvitték bátyámot, mikor hazajött, úgyhogy másnapra ő már el volt víve.

Akkor még egy nagy baj volt! Házkutatást csináltak nálók, s egy valamilyen olyan könyvet kaptak meg, ami kommunizmusellenes volt, oda belé van-e írva? Nem tudom...

- *Igen, az is benne van.*

- Na, azért mondom, hogy én tudok mindönt erről!

Azt a könyvet Bözsi nénöm²¹ hozta haza Magyarországról. Ha tudtuk volna, lehet, eltettük volna.

20 Gyermek született.

21 Toldi Miklós anyja.

Néném is félt, féltünk mindenkitől akkor... Szóval távolabbi rokon volt, de mi a rokonságot tartottuk.

Elég az hozzá, hogy őt nem engedték vissza, tizenkét esztendőre ítélték el, s hat esztendőre jött haza. Még úgy is volt, hogy egy-egy csomagot én küldtem el a börtönbe. Ezököt így tudom mondani, mert ennél jobban... Hogy nem volt hibás, én is tudom mondani száz százalékosan. De engöm meg se hallgattak akkor. Mert én azt mondtam, én tudom, én láttam, én voltam ott! De nem hallgattak meg, oda átaljöttek, a közajtó se volt lezárva, azt mondták, zárjuk le a közajtót, de nem zártuk le. Mi voltunk az alattások, házbérösök voltunk. Úgyhogy elmondhatom, ő akkor hibás nem volt!

Ezök történtek... Onnat levelet ő csak akkor küldött, amikor lehetett, hogy csomagot adjunk.

- *Hogyan élt, amikor hazaengedték?*

- Mikor hazajött, akkor nem nagyon beszélt sömmit. Nem! Abszolút nem beszélt! Ott jött-mönt, járkált. Ő akkor tüdőrákot kapott, s abban halt meg.

Egy leánytestvére volt, aki itthon volt, de ő se szabadott erősen izélnön (támogassa - O. S.), mert az ura börtönőr volt. A másik leánytestvére Kubában volt, a harmadik Magyarországon. Hát azért volt a baj, hogy Ő nem állott bé a kollektívbe.

Az egyik aktivista odajárt nálok, hogy na, béállana-e a kollektívbe? Ő hámozta a pityókát - akart magának pityókatokányt csinálni -, s ez volt felírva, úgy hallottam, hogy kést fogott az aktivistára... De nem fenyegette! Mert csöndös embőr volt nagyon. Amúgy olyan búskomorszerűség volt. Nemigen beszélt senkivel, esetleg akivel talált a szó. De hogy menjen? Hogy valamit lehessen hallani tőle? Azt nem. *Azelőtt* se..., de *azután* nagyon keveset. Nyulakat tartott *azután*..., én csináltam meg az ételt is neki. Aztán az öreg néném előtt meghalt, ő halt meg előbb.

Nem volt olyan, hogy valakinek bosszút álljon! Nem bosszúálló embőr volt.

- *A tiltott könyvről tudtak?*

- Ő lehet, hogy még nem is tudott róla. Eléggé szidtuk az öreg nénit, hogy miért nem mondta, hogy dugtuk volna el valahova.

Ahogy elvitték, mindönt elkoboztak. Ahogy őt elvitték, még a búza hazahordódott, azt is onnan..., jöttek s mind elvitték, egy szömöt az öreg nélinek nem hagytak!

Hegyí István²² (sz. 1935.) – Gagy, 2021. jan. 7.

– Ötvennyolc elején kezdődött a kollektívszervezés, akkor a nagyját a falunak béverték, főleg a kulákokat. Toldi Miklóst ötvennyolc szeptemberében ítélték el.

A tanúnak Vásárhelyre behívottak ott másképpen adták le, mint ahogy a valóság volt, mert el kellett ítélni.

Gábor Lajos, az volt a főbűnös, emiatt történt Miklós bácsinak a baja! Én elmondom úgy, ahogy történt. Ahogy a kollektív megalakult ötvennyolcban, elvettek mindent, maradtunk egy tehénnel. Miklós bácsi nem állt be a kollektívbe, s neki a jó területeit elvették, s cserébe adtak, itt-ott a végeken. Hogy azt a tehenet tudjuk kitelelni, elvállaltunk egy kaszálót tőle, hogy megkaszáljuk részibe. Na, megcsináltuk, akkor volt éppen júniusba, hazajöttünk, azt mondja a testvérem, menj átal s szólj, hogy jöjjön, s osszuk el a szénát. Átalmentem, s a purdé fenn volt a meggyfán, a patak mellett a pallónál, a patakon túl, most is megmutatom, hogy hol. Berta néni, az édesanyja meglátta az ajtóból, s odakiáltott, hogy Miklós, kergesd el azt a gyermeköt. Ennyi volt az egész, a gyermek megijedt...

Hátul már a föld oda volt adva, az édesanyja testvérinek a része, az elment volt Amerikába, s azt odaadták ezeknek (a kollektivistáknak – O. S.), s ott arattak éppen. Meghallotta a gyermeknek az apja – párttitkár volt, a falu alapszervezetének a titkára –, hogy a gyermek sír, jött aztán, én nem lehettem többre, mint száz méterre, ha én ott találok lenni, belékerülök a csávába, rögtön az lett volna, hogy né a kulákgyermök, – mert az voltam, – úgy adták volna le... szinte, hogy nem kapott el a gépszíj engem is!

Ők összecsíptek, na...

Miklós bácsi lement a szentábrahámi tanácsához jelentkezni, de onnan haza se eresztötték, ment a Szekuritáté Keresztúrról, kocsival haza-

22 Hegyí István egy korábbi visszaemlékezését Toldi Miklós letartóztatásának körülményeire P. Buzogány Árpád jegyezte le és tette közzé Még Toldi Miklós is kulák volt címmel. In Kristó Tibor (szerk.): Kuláksors – székely kulákok történetei. Csíkszereda, 1999, Státus Könyvkiadó. 48–51. p.

hozták, s akkor még házkutatást csináltak. A testvére Magyarországon lakott, Bözsi néni, s onnan küldött ilyen röpcédulákat, a forradalomkor, amik voltak, s azt a házkutatáskor megkapták. Na, ez elég volt akkor! S még nem tudom, miket kaptak. Na, akkor úgy elvitték, hogy 12 évet kapott, 12 év kényszermunka és 10 év jogfosztás, közbe aztán jött valami nemzetközi nyomás, mi történt, mi nem, aztán hat év után, hatvannégybe megszabadult.²³

Tanúk voltak a párttitkár, a kollektívelnök és Pál Ferenc, szomszéd. Mert ezek hivatalból voltak, akkor még engemet s egy másik személyt feladott Berta néni tanúnak, hogy mellette tanúskodjunk. Ott voltam én is Vásárhelyt, amikor elévezették, előbbén kikérdezték a cigányt – úgy tudom, mert oda nem eresztettek bé münköt –, s azután a kollektívelnököt, ezek nyomták, s akkor Pál Ferenc szomszédot, aki elkezdte sorolni az igazságot. De münköt nem hívtak bé, mert akkor már mellette több lett volna a tanú. Úgyhogy münköt nem hallgattak ki, az édesanyja ott maradt akkor Vásárhelyen. 12 évet kapott, 12 év kényszermunka és 10 év jogfosztás, és vagyonek Kobzás.

Szentábrahámon egy pár családdal megalakult a kollektív; (abból – O. S.) amit elkoboztak volt eke, taliga, borona, oda a testvérem vitte le, Ferenc – már ő is meghalt – s átadta nekik. Úgyhogy, ami olyan vagyon, felszerelés volt, azt elkobozták. A lakást nem, mert az nem volt az ő nevében.

– *Tehát 64-ben szabadult, hat évet letöltött. Hogyan élt, miután hazaengedték?*

– Megviselte őt. Meghúzódott, nem beszélt senkivel semmit! Félt. Még minket is figyeltek, még a kulákvilág után is.

Úgyhogy ő osztán nem mondott semmit az akkori életből. Aztán eltelt sok idő, nekem mind szomszédnak elmondta, hogy Szamosújváron volt, az első évet ott húzta le, ott biza sokan meghaltak. Nagyon gyenge kaján voltak, osztán azután voltak más helyeken is.²⁴

23 Az ítélet szövegének első oldalán, fent kézírással: a 310/16.06.64. dekrétummal kegyelmet kapott.

24 Ma már ismert, hogy kommunista börtönökből szabadulókkal titoktartásra kötelező nyilatkozatot írtak alá. Ebben megtiltották, hogy a börtönben töltött évekről beszéljenek szabadulásuk után. (Ilyen típus-nyilatkozatot közöl: Gail Kligman – Katherine Verdery: *Tărănii sub asediu. Colectivizarea agriculturii în România (1949–1962)*. Traducere de Iustina Bandol. Iași, 2015, Polirom. 57. p.)

- Nem volt gyermeke, miből élt?
- Hát a kollektívbe menegetött, oda járogatott, még élt az édesanyja. Az édesapja valamennyit dolgozott a bányában is annak idején, ő ott született Vulkányba, így az öregasszony, miután fölszabadult a kulákságból, kapta a férje után a nyugdíjat. Aztán az édesanyja sokáig élt, még a fiát eltemette.²⁵

ÖSSZEGZÉS

A Román Népköztársaságban 1958-ban új lendületet vett a kollektívizálás, zajlott a tulajdoni és termelési viszonyok radikális átalakítása. Érdeemes röviden áttekintenünk, kik a szereplők ebben az időszakban a lokális társadalmi terekben. A hatalmi szándékok gyakorlatba ültetését önkéntesen támogató helyi emberek között megtaláljuk a pártalapszervezetek, állami adminisztratív szervezetek (néptanács, milícia) tagjait, a magántulajdon felszámolásának folyamatában a kollektív struktúrák (társulások, kollektív gazdaságok) létrehozásának aktív szereplőit.

Másfelől megtaláljuk a magántulajdonukat, hagyományos értékrendjüket (vallásosság) és intézményeiket a hatalmi beavatkozásoktól védelmező társadalmi csoportok tagjait.

A hatalom és a magánparaszti társadalom között a küzdelem ekkor még nem dőlt el. Az átalakítási folyamatban a legfontosabb hatalmi eszközök az állami erőszak intézményei voltak. Denis Deletant értelmezésében „a népi demokrácia építésében a politikai rendőrség feladata a korábbi politikai intézmények és társadalmi struktúrák eltörlése volt. A rendőrségi erőszak és beavatkozás a mindennapi élet részévé, sőt jellemzőjévé vált, és olyan félelemmel áthatott lelkiállapotot generált a társadalomban, amely átalakította nemcsak a társadalomszerkezetet, hanem az egyének magatartását is.”²⁶

Az elnyomó szervezetek működtetése szempontjából „a félelem rendkívül alkalmas eszköz az erőforrásokkal való takarékoskodásra. Ez volt a Szekuritáté sikerének a kulcsa is: sikerült úgy belecsepegtetni

25 Toldi Miklós életének 65. évében, 1973. július 28-án hunyt el, a helyi unitárius egyházközség halotti anyakönyvének bejegyzése szerint a halál oka gégerák volt.

26 Dennis Deletant: A román állambiztonság szervezeti felépítése és működése, 1944–1989. *Betekintő. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának internetes folyóirata.* Budapest, 2011. 4 sz. 4. p.

a félelmet a román társadalomba, hogy általános meggyőződéssé vált.”²⁷

Az 1989 után megjelent erdélyi magyar történeti- és emlékezetirodalomból, illetve a szóbeli forrásokból számos adalékkal bizonyítható, hogy a 20. század ötvenes éveiben a társadalom uralom alá vetésében alkalmazott erőszaknak, a hatalmi retorzió legkülönbözőbb formáinak következményeként a félelem alapvető társadalmi tapasztalattá vált.²⁸

Ezt a kollektív tapasztalatot a fentebbi két beszélgetőpartnerünk is felidézte (anélkül, hogy erre vonatkozó kérdésekre kellett volna válaszolnia): „*Néném is félt, féltünk mindenkitől akkor... Mikor hazajött, akkor nem nagyon beszélt sömmit. Nem! Abszolút nem beszélt! Ott jött-mönt, járkált.*” (A. E.)

„*Meghúzódott, nem beszélt senkivel semmit! Félt. Még minket is figyeltek, még a kulákvilág után is.*” (H. I.)

A Toldi Miklóséhoz hasonló – csekély valós vagy konstruált – vétségekért kiszabott, súlyos börtönökkel végződő, tendenciózus büntetőeljárások lefolytatásában a társadalom megfélemlítése volt a hatalmi cél. A vizsgálati fogság alatt bűnösségének bizonyítására összegyűjtött bizonyítékok és a szemtanúk emlékezetében megőrződött epizódok közötti tartalmi különbségeket – ki követte el a tettlegességet, Toldi vagy Gábor? – az osztályszempont szellemében lefolytatott büntetőeljárásnak tulajdoníthatjuk. Sohasem fogjuk megtudni, hogy milyen kényszerek, erőszakhatások nyomán születtek a tanúvallomások, ezekből mit, hogyan használt fel az ügyész a vádirat összeállításakor. A hivatalból behívott tanúk közül ketten (a párttitkár és a kollektívelnök) nagy valószínűséggel ellenségesen beszéltek Toldiról, a harmadik tanú szomszéd volt, aki „elkezdte sorolni az igazságot,” ezután a Toldi Miklós támogatására „feladott” két tanút a vizsgálótiszt nem hallgatta ki. Ez az epizód az osztályalapú büntetőeljárás egyik fontos eleme volt.

Az is örökre az ismeretlenség homályában marad, hogy Toldi Miklós milyen kényszerítő körülmények súlya alatt tette beismerő vallomását, és miért nem élt a fellebbezés lehetőségével.

27 Uo.

28 Hegyi 1999. 45, 57, 60, 68. p.

A társadalmi ágensek egyéni és csoportos cselekvéseire a félelem „latens erőként is képes hatni. Különösen akkor, amikor az állami terror, a hatalmi központ által kifejtett represszió lesz úrrá az életen.”²⁹ Toldi Miklós életén letartóztatása után kétségtelenül „úrra lett a represszió”. A kollektivizálással szembeszegülő, önállóságához, tulajdonához ragaszkodó férfi szabadulása után hallgatag, bizalmatlan emberként élte le hátralévő éveit.

Az események valószínűsíthető rekonstrukciójához mérlegelve a különböző körülmények között keletkezett forrásokat arra következtetünk, hogy az írott források nem megvilágítják a történeteket, hanem elfedik, torzítják az egykor volt valóság fontos vonatkozásait. Úgy véljük, az állambiztonsági tisztek, vizsgálóbiztosok, nyomozótisztek, az ügyész, a bíró a büntetőeljárásban a BTK megfelelő cikkelyeihez keresték, vagy erőszakot használva tulajdonképpen létrehozták a jogi indoklásokat. Ez a módszertani következtetés azonban csak a kutatás gyenge lábon álló indoklása lenne, ha Toldi Miklós megrendítő sorsában a szerző az *áldozat* erkölcsi számontartását nem gondolta volna fontosnak.

IRODALOM

- Deletant, Dennis: A román állambiztonság szervezeti felépítése és működése, 1944–1989. Betekintő. *Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának internetes folyóirata*. Budapest. 2011. 4 sz. 1–13. p.
- Gyáni Gábor: *A történelem mint emlék(mű)*. Budapest, 2016, Kalligram.
- Kristó Tibor (szerk.): *Kuláksors – székely kulákok történetei*. Csíkszereda, 1999, Státus Könyvkiadó.
- Kisadorjáni Szilágyi Domokos: *Büntelenül büntetve. Emlékirat*. Csíkszereda, 2010, Pro-Print Könyvkiadó.
- Kligman, Gail – Verdery, Katherine: *Țăranii sub asediu. Colectivizarea agriculturii în România (1949–1962)*. Traducere de Iustina Bandol. Iași, Polirom, 2015.
- Pál-Antal Sándor: *Áldozatok – 1956. A forradalmat követő megtorlások a Magyar Autonóm Tartományban*. Marosvásárhely, 2006, Mentor Kiadó.
- Pál-Antal Sándor: Egyházi személyek elleni megtorló perek a romániai Magyar Autonóm Tartományban az 1956-os magyar forradalom után. In *A székelyek földje és népe*. Marosvásárhely, 2013, Mentor Kiadó.
- Tănase, Stelian: *Elite și societate*. București, 1998, Humanitas.

29 Gyáni Gábor: *A történelem mint emlék(mű)*. Budapest, 2016, Kalligram. 246. p.